

IMPORTANȚA DREPTULUI LA VIAȚĂ

Asistent univ. drd. Florentina PUȘCĂ
Universitatea "Danubius" din Galați

Abstract: *In the theory of rights we repeatedly encounter the problem of reconciling someone's having a right with his properly suffering damage to the interest protected by the right. In the case of the right to life, we have to assess numerous situations in which individuals are killed or allowed to die, and we wish nonetheless to affirm this fundamental right of theirs. These cases include killing an aggressor in self-defence, accidental homicide, terminating life-sustaining therapy, and capital punishment. The right to life has always been considered as one of the most substantial rights of the individual yet also the most natural. The Declaration of Independence of the Thirteen Colonies, which is regarded as the founding document of the United States of America, proclaims that "all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights, that among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness", and that a government has the obligation to secure the unalienable rights of its people. Some Constitutions do not expressly refer to the right to life, yet their settlements protect this basic right. It is in this specific category that there can be included all Romanian Constitutions, except for the present one, together with the Constitutions of France, Italy and Sweden.*

Dreptul la viață a fost, este și rămâne unul din drepturile fundamentale ale cetățeanului, dar și cel mai natural drept al omului, fiind consacrat încă din primele declarații referitoare la drepturile omului.

Astfel, Declarația de Independență a Statelor Unite ale Americii din 4 iulie 1776 evidențiază că toți oamenii sunt făcuți de Creator cu anumite drepturi inalienabile; printre aceste drepturi se găsește și dreptul la viață.¹

În unele constituții dreptul la viață nu apare în mod expres formulat deși acestea, prin reglementările lor, urmăresc ocrotirea vieții. În această categorie se pot grupa toate constituțiile României, cu excepția celei actuale și Constituțiile Franței, Italiei, Suediei.

În aprecierea reglementărilor constituționale trebuie avute în vedere accepțiunile noțiunii de viață. Într-o accepțiune restrânsă, dreptul la viață privește viața persoanei numai în sensul ei fizic.

Într-o accepțiune largă, viața persoanei este privită ca un univers de fenomene, fapte, cerințe care se adaugă, permit și îmbogățesc existența fizică. Constituția României se referă la accepțiunea restrânsă a dreptului la viață, această soluție fiind cea avută în vedere din punctul de vedere juridic. Elementele definitorii, constituționale, ale dreptului la viață se concretizează, în primul rând, prin faptul că nimeni nu poate fi privat de viața sa în mod arbitrar. În acest sens, art. 22 alin. 3 din Constituție interzice pedeapsa cu moartea, ca fiind contrară drepturilor naturale ale omului. Interzicerea pedepsei cu moartea exprimă tendința dominantă existentă azi în lume, prezentă în documente juridice, politice și sociologice de înlăturare a acestei sancțiuni. Pedeapsa cu moartea nu este numai o încălcare a drepturilor naturale ale omului, ci, prin natura sa, o cruzime care, foarte rar, s-a dovedit dreaptă, dar niciodată eficientă. Mai mult, ea produce efecte ireparabile, istoria dovedind că de foarte multe ori, ea a fost efectul unor grave erori judiciare.²

Pe de altă parte, văzută în sensul său cel mai larg, protecția vieții ar implica și asigurarea unor condiții minime de existență și de viață decentă, protecția mediului înconjurător și asigurarea

¹ Iancu, Gheorghe, *Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale în România*, București, Editura All Beck, 2003, p. 111.

² Constantin, Mihai, Deleanu, Ion, Iorgovan, Antonie, *Constituția României - comentată și adnotată*, București, 1992, p. 52.

mijloacelor necesare pentru ocrotirea sănătății cetățeanului³. Din această perspectivă, drepturile ce sunt de natură să completeze protecția vieții sunt consacrate prin alte articole ale Constituției. Enumerăm:

- dreptul la un nivel de trai decent;
- dreptul la ocrotirea sănătății;
- dreptul la un mediu sănătos⁴.

Dreptul la viață trebuie înțeles în sensul cel mai cuprinzător posibil, deși datorită caracterului obligatoriu, în final, le revine statelor alegerea conținutului pe care îl vor recunoaște acestui drept în ordinea juridică internă a fiecăruia. Scopul Declarației Universale a Drepturilor Omului este ca dreptul la viață să fie consacrat și respectat în ordinea internă a tuturor statelor membre ONU.

„Declarația - spunea președintele Adunării Generale cu prilejul adoptării sale - nu este decât o primă etapă, căci ea nu este o convenție în virtutea căreia diferitele state ar fi obligate să observe și să aplice drepturile fundamentale ale omului; ea nu prevede nici punerea în execuție; ea reprezintă totuși un progres important în lungul proces de evoluție... Acest document este întărit prin autoritatea pe care i-o dă opinia ansamblului Națiunilor Unite, și milioane de persoane, bărbați, femei și copii din toate părțile lumii caută în ea un ajutor, un ghid și o inspirație”⁵.

Dreptul la viață este un drept suprem al ființei umane, a cărui respectare este însăși condiția exercitării celorlalte drepturi, „valoarea supremă pe scara drepturilor omului pe plan internațional”⁶.

Astfel, statele au obligația să intervină activ pentru garantarea dreptului la viață, ca de exemplu, în materia luptei împotriva terorismului, statul trebuie, pe de o parte, să-i sancționeze pe cei vinovați și, pe de altă parte, să ia măsurile preventive corespunzătoare situației generale. Curtea, în jurisprudența sa, acordă preeminență art.2, întrucât acesta protejează dreptul la viață, fără de care exercitarea oricăruia dintre celelalte drepturi și libertăți garantate de Convenție ar fi iluzorie.

Obligația procedurală a statelor în materia dreptului la viață este deosebit de complexă. Astfel, statele potrivit articolelor 1 și 2 din Convenție au obligația pozitivă de a organiza anchete efective împotriva celor care au adus atingere vieții persoanei și de a institui un sistem judiciar eficient care să permită stabilirea răspunderii și angajarea urmării penale împotriva vinovaților. Când o persoană aflată în custodia autorităților decedează, statul are obligația de a dovedi prin explicații plauzibile cauzele producerii decesului, în caz contrar operând o prezumție de responsabilitate a autorităților.

Convenția protejează dreptul la viață, dar nu definește viața; de aceea, în practică au apărut probleme în determinarea exactă a titularilor dreptului la viață.

Organele Convenției nu au dezbătut încă, problema începutului dreptului „fiecărei persoane la viață”, și nici pe aceea dacă „copilul ce se va naște” este titularul unui asemenea drept, lăsând soluția la aprecierea statelor contractante.

Problemele cu care a fost sesizată Comisia Europeană priveau legislația ce permitea întreruperea voluntară a sarcinii. Într-o primă fază, Comisia a refuzat să examineze compatibilitatea legilor privind avortul cu art. 2 al Convenției⁷, negându-le calitatea de „victime directe” reclamanților.

O problemă importantă cu care s-a confruntat doctrina penală este cea a stabilirii limitelor vieții, aceasta deoarece legea penală ocrotește doar persoana în viață.

Viața, în concepția Codului Penal actual, este protejată începând cu nașterea. Acesta marchează momentul de debut al vieții persoanei, dar nu e marcat de un moment clar, ci cuprinde diferite faze fiziologice ce se desfășoară într-un anumit interval de timp. De aceea s-au născut discuțiile cu privire la stabilirea momentului în care se poate vorbi despre o persoană independentă din punct de vedere fiziologic sau de făt. În acest sens au fost formulate mai multe opinii, care luau ca punct de plecare fie momentul separării fizice, fie pe cel al începerii procesului fiziologic al nașterii. În cele din urmă s-a căzut de acord asupra ipotezei că fătul dobândește calitatea de persoană, a cărei existență este protejată penal prin incriminarea infracțiunilor contra vieții, numai din momentul expulzării, a dobândirii existenței fiziologice independente, pe de o parte, iar pe de altă parte, din

³ Iancu, Gheorghe, *op. cit.*, p. 112.

⁴ Articolul 35 introdus în urma revizuirii din octombrie 2003.

⁵ Nations Unies, *Activité de L'ONU dans la domaine des droits de l'homme.*

⁶ A se vedea Selejan-Guțan, Bianca, *Protecția europeană a drepturilor omului*, p. 74.

⁷ Comisia EDO, cauza nr.867/60, X. c. Norvegiei, Decizia din 29 mai 1961;cauza nr.7045/75, X. c. Austriei, decizia din 10 decembrie 1976.

momentul respirației extrauterine. Acesta este frontul care separă infracțiunile de omor sau de ucidere din culpă, de exemplu, de cea de provocare ilegală a avortului.

Celălalt moment important al frontierelor vieții este cel al morții. Nici acest subiect nu a fost lipsit de dezbateri în rândul teoreticienilor. Moartea, la fel ca și nașterea nu este un proces instantaneu, ci durează perioade de timp variabile și este marcată de starea de frontieră a vieții, caracterizată prin șoc, colaps, sincopă, comă, agonie sau moarte aparentă, în care trecerea spre moartea ireversibilă are loc treptat, în etape, într-o succesiune care adeseori îngreunează surprinderea momentului survenirii ei⁸. Medicina legală a stabilit unele criterii cât mai generale în raport cu care se poate constata momentul decesului. Acestea sunt moartea clinică, evidențiată de încetarea funcțiilor aparatului respirator și circulator și moartea biologică sau cerebrală, care se instalează ceva mai târziu.

Un aspect foarte important, care este legat direct de stabilirea cu certitudine a instalării ireversibile a morții biologice, este prelevarea de organe în vederea transplantului. Acestea trebuie să fie în stare să-și exercite în continuare funcțiile vitale, dar luarea deciziei presupune calificarea fapei în raport cu legislația penală care incriminează omuciderea. Unii autori critică opinia conform căreia posibilitatea unor organe vitale, ca de exemplu inima, de a-și păstra capacitatea și după constatarea morții persoanei, semnifică faptul că procesul morții biologice nu s-a încheiat. Conform acestor autori o asemenea operațiune este de natură să aibă consecințe negative asupra transplantului și implică asupra posibilității salvării altor vieți⁹.

O problemă foarte importantă este aceea a respectării dreptului la viață al militarilor. Se știe că armata este instrumentul de forță prin care societatea își apără interesele naționale de pericolele externe. Se știe, de asemenea, că militarii, ca gestionari și utilizatori ai mijloacelor violenței armate, sunt îndrituiți să-și folosească armele în timp de război, dar utilizarea, chiar în condiții de legalitate, a armelor presupune suprimarea dreptului la viață al inamicului. Pe de altă parte, participând la ostilitățile armate, militarii sunt expuși la pericolul pierderii propriei vieți căci, la rândul său, inamicul are dreptul legal de a-și distruge adversarul. Iată de ce, esența disciplinei militare constă în executarea ordinelor și îndeplinirea misiunilor chiar în situația când viața combatantului este pusă în pericol. În „*Al doilea tratat despre cârmuire*”, din 1689, John Locke arăta că practica obișnuită a disciplinei militare, ce are drept scop conservarea armatei și, prin aceasta, a întregii comunități, necesită o supunere absolută față de ordinele superiorilor, iar a nu te supune sau a contesta cele mai primejdioase și mai lipsite de rațiune ordine înseamnă chiar moartea. Așa se face că sergentul poate ordona unui soldat să mărșăluiească până la gura unui tun, iar generalul îl poate condamna la moarte pentru că nu a executat ordinele cele maiperate. „Căci o asemenea ascultare oarbă - conchide Locke - este necesară scopului pentru care comandantul are puterea aceasta absolută și discreționară și anume conservarea atât a forțelor proprii, cât și a întregii societăți naționale pe baza rațiunilor practice ale artei militare.”

Necesitatea învingerii instinctului de apărare a propriei vieți și a sentimentului că viața umană (chiar și a dușmanului) trebuie protejată a fost înțeleasă de către state atunci când au conceput regulamentele militare. Ca să dăm un singur exemplu, *Regulamentul Serviciului Interior pentru trupele de toate armele* din anul 1921 arăta că ostașul „trebuie să fie gata a-și jertfi viața pentru țară și în orice împrejurare”, iar „camaraderia cere ca ostașii să se respecte între ei, iar în caz de pericol, și mai ales în luptă, să se ajute unul pe altul sacrificându-și chiar viața”.

Această „uitare” a dreptului de viață ce trebuie să-i caracterizeze pe militari este atât de importantă în profesia respectivă încât a fost introdusă în textul legal al jurământului militar. Constituția prevede că toți cei care îndeplinesc funcții publice civile sau militare depun jurământul cerut de lege. Însă nici un jurământ al unui funcționar sau demnitar public civil nu conține în textul său și cerința sacrificării propriei vieți. Spre exemplu, în jurământul depus de polițiști se face referire la respectarea Constituției, a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, la aplicarea în mod corect și fără părtinire a legilor țării, la îndeplinirea cu răspundere și bună credință a îndatoririlor ce le revin potrivit funcției și la păstrarea secretului profesional. În schimb, textul Jurământului militar este următorul: „... *Jur credință patriei mele România. Jur să-mi apăr țara, chiar cu prețul vieții Jur să respect legile țării și regulamentele militare*”.

⁸ Diaconescu, H., *Infracțiunile contra vieții persoanei*, Craiova, Editura Austrom, 1998, p. 35.

⁹ *Ibidem*, p. 36.

Dincolo de această specificitate, în caz de război, dreptul la viață al militarilor în timp de pace are aceeași semnificație ca pentru orice cetățean și orice ființă umană, fiind inerent persoanei militarului din moment ce e ocrotit prin lege. Aceasta înseamnă că este doar o idee preconcepută, intrată în folclorul militar, că superiorul ar putea utiliza arme de foc împotriva subordonatului care nu-i execută ordinele. Nici chiar în timp de război, un comandant nu poate să suprimă viața celui care dă dovadă de insubordonare gravă din moment ce are la dispoziție mecanismele legale de trimitere în judecată unui tribunal militar. Ceea ce înseamnă că pedeapsa cu moartea este interzisă și pentru cele mai grave delictе militare.

De altfel, Protocolul nr. 6 privind abolirea pedepsei cu moartea, adoptat în sistemul Convenției Europene a Drepturilor Omului, în 1983, prevede că un stat poate introduce în legislația sa pedeapsa cu moartea pentru acte săvârșite în timp de război sau de pericol iminent de război, dar că o asemenea pedeapsă nu va fi aplicată decât în cazurile prevăzute de această legislație și conform dispozițiilor sale; menționăm că în România nu există o legislație care să introducă pedeapsa cu moartea nici măcar în timp de război, ceea ce este încă o dovadă a lipsei oricărui fundament juridic prejudecății că un comandant poate face uz de armă împotriva subordonatului care nu-i execută ordinele în fața frontului. Să subliniem și faptul că militarii au dreptul la viață și în cazul căderii în mâinile adversarului, așa cum prevede Convenția a III-a de la Geneva privind tratamentul prizonierilor de război.

Ar putea părea paradoxal că militarii, ca gestionari ai mijloacelor violenței armate, au obligația de a respecta dreptul la viață în condițiile în care este unanim admis și cunoscut că războiul, care face parte din meseria lor, înseamnă moarte și distrugere. Paradoxul își are sursa în necunoașterea legislației naționale și internaționale. Astfel, legislația națională ne demonstrează că militarii, ca deținători ai puterii publice, sunt în toate împrejurările aplicatori de legi, ceea ce înseamnă că ei nu acționează discreționar, ci în baza legii, chiar și atunci când aduc atingere dreptului la viață al semenilor lor. Iar legislația internațională a dreptului conflictelor armate a consacrat chiar un principiu al securității și inviolabilității persoanei în timp de război, în sensul că atacurile trebuie îndreptate numai împotriva combatanților adversarului, nu și împotriva persoanelor care nu participă la ostilități (civililor) sau nu mai participă la ostilități (răniți, bolnavi, naufragiați, prizonieri); evident că acest principiu se aplică în strânsă corelație cu alte principii ale dreptului conflictelor armate, precum acela al discriminării, al proporționalității, al limitării metodelor și mijloacelor de luptă sau al protecției victimelor. În același sens vorbesc și regulamentele (manualele, doctrinele) militare românești ale ultimilor ani despre discriminarea țintelor și angajamentul selectiv de precizie, despre importanța și rolul regulilor de angajare sau despre faptul că un curs al acțiunii militare este viabil doar dacă respectă, între altele, și dreptul conflictelor armate.

Adevărul este că dreptul la viață face parte din acel „nucleu dur” al drepturilor omului care nu pot fi violate sub nici un pretext și care sunt aplicabile nu numai în timp de pace, dar și în caz de pericol public care amenință viața națiunii, cât și în caz de război sau de amenințare la adresa independenței sau securității statale. Iată de ce forțele armate, ca gestionare ale mijloacelor violenței armate, trebuie să știe că dispozițiile derogatorii ale instrumentelor de protecție a drepturilor omului nu au efect asupra acestei esențe a umanității care este „nucleul dur”, deoarece utilizarea clauzelor derogate nu trebuie să fie incompatibilă cu celelalte obligații pe care statele le au potrivit dreptului internațional. Este motivul pentru care militarii trebuie să cunoască și să aplice reglementările privind drepturile omului în situații de criză și de război, ei având prerogative importante în acest domeniu.

Trebuie amintite în acest sens dispozițiile pertinente ale Protocolului adițional I din 1977 la Convențiile de la Geneva pentru protecția victimelor de război care, în articolul 52, interzic atacurile nediscriminate, iar în articolele 57 și 58 prevăd măsurile de precauție ce se impun a fi luate în operațiile militare ofensive sau defensive, articolul 85 calificând drept crimă de război lansarea intenționată a unui atac fără discriminare, atingând populația civilă, cunoscând că acest atac va cauza pierderi de vieți omenești excesive față de avantajul militar concret și direct așteptat. Deși armata, într-o societate democratică, nu poate decide asupra utilizării mijloacelor militare (această decizie fiind, atât la nivel intern, cât și internațional atributul unor organisme politice special abilitate), ca instituție specializată în managementul violenței ea trebuie să se asigure că va acționa profesional, nelăsând nici o posibilitate de comitere a crimelor de război ori a unei omucideri arbitrare.

Între multe cazuri soluționate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului există câteva cu semnificații deosebite în ceea ce privește necesitatea respectării dreptului la viață în operațiunile militare. Astfel, în *cazul McCann contra Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord*, referitor la tirurile mortale ale soldaților britanici asupra a trei membri ai IRA bănuți de pregătirea unui atentat terorist cu bombă în Gibraltar, Curtea a stabilit, în 1995, că obligația de a proteja dreptul la viață implică efectuarea unei forme de anchetă eficientă atunci când recurgerea la forță de către agenții de stat a dus la moarte de om; ea a cercetat nu numai premeditarea omuciderilor, nu numai dacă forța utilizată era strict proporțională cu protejarea vieții, ci și dacă operațiunea a fost pregătită, condusă și controlată, astfel încât să reducă la minimum, în măsura posibilului, recurgerea la mijloace mortale. De aceea, Curtea a admis că militarii credeau, pe bună dreptate, că trebuiau să tragă în suspecți pentru a-i împiedica să declanșeze bomba și să provoace astfel importante pierderi de vieți omenești; recurgerea la forță, definită în articolul 2 al Convenției Europene a Drepturilor Omului, poate să se justifice atunci când se bazează pe o convingere cinstită, considerată, pentru motive bine intenționate, ca valabilă, dar care se dovedește ulterior a fi greșită. Pe de altă parte, Curtea a fost convinsă că nu s-a ținut suficient cont de posibilitatea ca evaluările serviciilor de informații să fie greșite; autoritățile trebuiau, prin însăși obligația lor de a respecta viața, să evalueze cu cea mai mare prudență informațiile înainte de a le transmite unor soldați care folosesc în mod automat armele pentru a ucide. Un asemenea act reflex n-a fost îndeplinit cu toate precauțiile în manevrarea armelor de foc, deși am fi în drept să-l așteptăm din partea unor persoane responsabile de aplicarea legilor într-o societate democratică, chiar și atunci când este vorba de teroriști periculoși.

Ceea ce este important în hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului nu este neapărat sentința, ci, mai ales, semnificația lipsei de precauție și planificarea, coordonarea, organizarea și controlul unei operațiuni militare ce are drept miză dreptul la viață.

Și unele procese ale revoluției din decembrie 1989 din România și ale mineriadelor care au urmat au aceeași semnificație: comandanții militari, cu sprijinul consilierilor juridici, trebuiau să vegheze permanent la respectarea drepturilor omului în situații de criză și de conflict armat, astfel încât mijloacele violenței armate să fie utilizate cel mult în spiritul restricțiilor impuse de legislația militară națională și de instrumentele juridice internaționale, de drepturile omului, în care dreptul la viață deține primul loc¹⁰.

La naștere, fiecare persoană dobândește capacitatea de folosință constând în prerogativa unui om de a avea drepturi și obligații. La începutul drumului nostru în viață, toți suntem egali deoarece nivelul de civilizație al societății moderne nu mai permite discriminările. Drept urmare, ne bucurăm pe de o parte, de o serie de drepturi, iar pe de altă parte, trebuie să ne îndeplinim obligațiile impuse de cadrul normativ în vigoare.

Dreptul la viață este un drept universal și atotcuprinzător care a impus respectarea drepturilor fiecărei ființe și ocrotirea destinului și devenirii fiecăruia dintre noi.

Mult timp, dreptul la viață cuprindea în conținutul său și dreptul la un mediu sănătos. După o lungă perioadă de nerecunoaștere sau de recunoaștere doar pe cale indirectă, dreptul la un mediu sănătos a fost inclus în catalogul drepturilor fundamentale ale omului, fapt impus de evoluția problematicii de mediu. Conform acestuia, persoanele fizice și persoanele juridice au obligația de a-l respecta și de a contribui la menținerea calității mediului. În același timp, statul trebuie să ia toate măsurile pentru informarea cetățeanului privind evoluția stării mediului și să prevină orice acțiune care ar putea aduce pagube acestuia.

Consacrarea unui astfel de drept reprezintă o evoluție pentru umanitate. Simbioza milenară om - natură este recunoscută acum și în mod oficial. Ea presupune, în final mai mult respect al omului față de mediul nostru de viață.

Revizuirea Constituției din octombrie 2003, a dus la introducerea în conținutul acesteia a dreptului la un mediu sănătos. Astfel, în articolul 35 se prevede:

„(1) Statul recunoaște dreptul oricărei persoane la un mediu înconjurător sănătos și echilibrat ecologic.

(2) Statul asigură cadrul legislativ pentru exercitarea acestui drept.

¹⁰ Maior Vasile Roman, Căpitan Mircea Batschi și Colonel Ion Dragoman - prof. univ. dr. la Universitatea Națională de Apărare.

(3)Persoanele fizice și persoanele juridice au obligația de a proteja și ameliora mediul înconjurător”.

Conținutul dat de Constituție dreptului fundamental al omului la un mediu sănătos se extinde la o multitudine de sensuri, în centru fiind preocuparea autorităților și a cetățenilor de a conserva, proteja și ameliora mediul, de a menține componentele acestuia la standardele optime.

În plan real, acest drept presupune aer curat și nepoluat, apă pură, deșeuri cât mai puține, înlocuirea marilor poluatori cu alternative regenerabile, agricultura ecologică, verdeață din abundență, respect pentru tot ceea ce este natural.

Importanța protecției vieții, prin intermediul legislației penale, dar nu numai, rezidă în faptul că viața omului este nu numai valoarea primară fundamentală ce stă la baza existenței sale, ci reprezintă și condiția perpetuării omenirii ca specie. Omul este singura ființă care conștientizează propria sa existență și individualitate. Recunoașterea vieții ca un drept fundamental a avut loc abia după ce i-a fost recunoscut caracterul de atribut primordial și imperativ pentru existența omenirii. „Viața nu este proprietatea nimănui, ci uzufructul tuturor”¹¹.

¹¹ Diaconescu, Horia, *op. cit.*, p. 17.